Elżbieta BOGDANOWICZ

ANTROPONIMIA ŻEŃSKA NA TERENIE POŁUDNIOWEJ BIAŁOSTOCCZYZNY W XVIII WIEKU

Celem niniejszego artykułu jest charakterystyka nazw kobiet (z pominięciem żeńskich imion chrzestnych) na obszarze południowej Białostocczyzny w XVIII wieku. Koncentruję się głównie na ich właściwościach strukturalno-etymologicznych, tj. na opisie struktury słowotwórczej, określeniu częstotliwości występowania poszczególnych rodzajów nazw i sufiksów nazwiskotwórczych, analizie podstaw antroponimów pod względem etymologicznym.

Przykłady rozpatrywanych antropoleksemów zaczerpnięto z XVIII-wiecznych rękopiśmiennych ksiąg metrykalnych pochodzących z parafii rzymskokatolickich, prawosławnych i unickich w Bielsku Podlaskim, Boćkach, Czyżach, Kleszczelach, Mielniku, Ostrożanach, Siemiatyczach i Żerczycach[1]. Należy podkreślić, że badane metryki, zachowane w dobrym stanie, w całości czytelne, prowadzone w sposób staranny, dostarczyły cennego i obfitego materiału antroponimicznego, dokładnie zlokalizowanego geograficznie i czasowo, obrazującego żywe jeszcze w XVIII wieku procesy nazwiskotwórcze na terenie południowej Białostocczyzny. W sumie udało się zgromadzić około 900 nazw osobowych identyfikujących kobiety. Wśród nich wyodrębnić można cztery rodzaje antroponimów, a mianowicie imiona chrzestne, żeńskie formy zwyczajowe tworzone od imienia ojca lub męża, formacje urabiane od nazwisk męskich oraz nazwiska w formie męskiej odnoszące się do kobiet, np. Akwilina *Iwanianka Syczanka*, Maryanna *Łukaszycha Harmidicha*, Anastazya *Wasilicha Połowczakowa*, Anna *Leonowa Olifirukowa*, Katarzyna *Bakunowicz*, Ahrypina *Hacko* i wiele innych. Wszyst-

[1] Szczegółowy wykaz źródeł jest zamieszczony w końcowej części artykułu.

kie one (poza żeńskimi imionami) stanowią podstawę rozważań w tym opracowaniu.

Jak wiadomo, antroponimy żeńskie dzielą się na patronimy, czyli formacje utworzone od własnych nazw osobowych ojców i andronimy, czyli formacje odmężowskie[2]. Jednak analizę XVIII-wiecznego nazewnictwa żeńskiego rozpoczniemy od formacji przymiotnikowych na **-ska//-cka**, które nie zawierały dodatkowych informacji o statusie matrymonialnym kobiety. Mogły oznaczać zarówno kobiety zamężne, jak i panny, to znaczy można je traktować jako andronimy lub patronimy.

Z badanych dokumentów wynotowano stosunkowo liczną grupę nazwisk na **-ska//-cka**, np. *Bednarska, Bobińska, Boćkowska, Buraczyńska, Chanzikowska, Chwiłocicka, Dobrogowska, Domaracka, Dubowiecka, Dworakowska, Falkowska, Gałecka, Goliszewska, Gryczewska, Halicka, Hrybicka, Hryniewicka, Iwanicka, Iwanowska, Jakubowska, Jeżewska, Kalinowska, Karwacka, Klepacka, Kożuchowska, Krasuska, Kudrycka, Kutyłowska, Kwiatkowska, Lachowska, Lewicka, Łatkowska, Łępicka, Łobaczewska, Mańkowska, Miłkowska, Mioduszewska, Młodzianowska, Mroczkowska, Niewiarowska, Olszewska, Ołtarzewska, Piasecka, Piętkowska, Puchacka, Rosołowska, Rutkowska, Rybałtowska, Sadowska, Sawicka, Siewierska, Skrzypkowska, Słomińska, Sokołowska, Starczyńska, Tchórznicka, Terlikowska, Tołwińska, Topczewska, Uszyńska, Wilczewska, Wolska, Wyszkowska, Zajączkowska, Zdrojkowska, Zdzichowska* i in. Wymienione nazwiska powstały od odpowiednich formacji męskich, przeważnie odmiejscowych, drogą derywacji fleksyjnej. Wyznacznikiem formalnym tego przejścia była wymiana męskiej końcówki fleksyjnej *-i* na żeńską *-a*, np. *Dworakowski* masc. > *Dworakowska* fem.

Do grupy nazw kobiet urabianych drogą zmiany paradygmatu należy zaliczyć również nazwę utworzoną od nazwiska męża *Żelazny* za pomocą morfemu fleksyjnego **-a**: Catharina *Żelazna*.

---

[2] Formacje odmężowskie i odojcowskie są tematem wielu prac, zob. m.in. M. Kamińska, *Nazwiska żon i dzieci w Łowickiem*, Onomastica II, 1956, s. 127–136; S. Warchoł, *Nazwiska żon i córek w księdze miejskiej Lublina z początku XVII wieku*, [w:] Zeszyty Naukowe Wydziału Humanistycznego UG, Prace Językoznawcze nr 8, 1982, s. 77–82; E. Wolnicz-Pawłowska, *Dawne łemkowskie nazwy kobiece na tle antroponimii sąsiednich gwar*, Onomastica XXXI, 1986, s. 133–141; L. Dacewicz, *Sposoby identyfikacji kobiet w dawnym powiecie mielnickim (XVI–XVII w.)*, Białostocczyzna 1993, nr 2, s. 17–25; *Nazewnictwo kobiet w dawnym powiecie mielnickim (XVI–XVII)*, Białystok 1994 i in.

Zdecydowanie większą rolę w tworzeniu formacji żeńskich na obszarze południowej Białostocczyzny w XVIII wieku odegrała derywacja sufiksalna. Dała ona znaczne bogactwo nazw dzięki wykorzystaniu następujących formantów: **-ewa//-owa, -icha//-ycha, -ka, -ina//-yna, -aja, -anka, -owna//-ówna**.

Z formacji odmężowskich najliczniejsze są nazwy z sufiksem **-owa**. Por.: *Adamiukowa, Aleksandrowa, Andruszukowa, Antoniukowa, Bajdowa, Balcerowa, Bartłomiejowa, Borzymowa, Brewczykowa, Busłowiczowa, Charkowa, Chruszczakowa, Chwedkowa, Cieszkiewiczowa, Czernuliczowa, Dacewiczowa, Daciukowa, Dawydiukowa, Demidiukowa, Droniewiczowa, Dubinowa, Ekonomowiczowa, Eliaszowa, Eufimiowa, Filipowiczowa, Forysiukowa, Gabrielowa, Gajewiczowa, Garbarzowa, Hackiewiczowa, Horbaczowa, Hryciukowa, Hryhorukowa, Ignacowa, Ignaczykowa, Ihnatiukowa, Ihnatowa, Jachimiakowa, Jakonowa, Jakowczukowa, Januszewiczowa, Jarczakowa, Jarociowa, Jaroszykowa, Jatkowa, Jędrzejowa, Kaliszukowa, Kazakowa, Kazimierukowa, Kirkowiczowa, Kirylukowa, Klimkowiczowa, Kobryniakowa, Kopciukowa, Kopiejczykowa, Kowalowa, Kozłowa, Kruhliczowa, Krysiewiczowa, Kupraszukowa, Kusznierzowa, Laszukowa, Leonowa, Lewczukowa, Litwiniukowa, Łazarowiczowa, Łucewiczowa, Łukaszukowa, Łukianiukowa, Maćkiewiczowa, Meleszkowa, Michniakiewiczowa, Miciewiczowa, Mikołajowa, Misiejukowa, Mliczkowa, Nazarowiczowa, Nikiforukowa, Olifirukowa, Omelaniukowa, Onacewiczowa, Parfiniukowa, Pilipowiczowa, Pradkowa, Protaszukowa, Radkiewiczowa, Radwanowa, Ruszczykowa, Sasinowiczowa, Sawczakowa, Sidorukowa, Simonowiczowa, Sobiechowa, Sobierakowa, Sobiesiukowa, Stefanowa, Symeonowa, Szafranowa, Szatyłowiczowa, Szmurłowa, Szramowiczowa, Świniuchowa, Teodorczukowa, Trofimiukowa, Turczukowa, Tymosiakowa, Usowiczowa, Wasilowa, Wawryniewiczowa, Werbelowa, Wołosowiczowa, Zacharewiczowa, Zduniukowa, Zimnochowa, Zubkowa* itd.

Przyrostek **-owa**, wywodzący się z przymiotników dzierżawczych, informował o przynależności jednej osoby do drugiej i oznaczał najczęściej relację 'jest żoną'[3]. Formant ten wykazywał dużą produktywność w różnych okresach historycznych na terenie całej Polski. Zajmuje on pierwsze miejsce np. w nazewnictwie żeńskim Kielc[4],

[3] Z. Kaleta, *Nazwisko w kulturze polskiej*, Warszawa 1998, s. 134.

[4] D. Kopertowska, *Kieleckie antroponimy XVI i XVII wieku*, Kielce 1980.

Łodzi[5], Kościerzyny[6], Lublina[7], Rudawy (koło Krakowa)[8], chociaż z badań L. Dacewicz[9] nad antroponimią żeńską powiatu mielnickiego (z Mielnika pochodzi znacząca liczba XVIII-wiecznych nazw kobiet południowej Białostocczyzny) wynika, że w XVI wieku formacje na **-owa** zostały zdominowane przez nazwiska utworzone lokalnym formantem **-icha//-ycha**, ale już w kolejnym stuleciu marytonimiki z sufiksem **-owa** wykazywały największą popularność.

Przewagę formacji zawierających w swej strukturze sufiks **-owa** należy tłumaczyć uniwersalnym charakterem omawianego przyrostka. Odznaczał się on bowiem wyjątkową zdolnością do łączenia się z różnymi typami męskich nazw osobowych. W grupie analizowanych antroponimów sufiks **-owa** swobodnie łączy się ze wszystkimi rodzajami nazw odnoszących się do mężczyzn, np. *Bajenowa* < *Bajen(i)a*, *Dubinowa* < *Dubina*, *Koskowa* < *Kosko*, *Meleszkowa* < *Meleszko*, *Szmurłowa* < *S(z)murło*, *Wierzbowa* < *Wierzba*.

Większość antroponimów żeńskich z sufiksem **-owa** ma w swojej podstawie nazwiska odmężowskie, np. *Czernuliczowa* < *Czernulicz*, *Didikowa* < *Didik*, *Hryciukowa* < *Hryciuk*, *Januszewiczowa* < *Januszewicz*, *Laszukowa* < *Laszuk*, *Świniuchowa* < *Świniuch*, *Wasilukowa* < *Wasiluk* i in. Często jednak w wyrazach bazowych tkwią imiona wschodniosłowiańskie, rozpowszechnione na omawianym terenie ze względu na specyficzne stosunki etniczne, kulturowe, wyznaniowe, a także imiona polskie, np. *Gabrielowa* (: pol. Gabriel), *Ihnatowa* (: wschsł. Ihnat < cerk. Ignatij), *Wasilowa* (: wschsł. Wasil < cerk. Wasilij). Popularność w XVIII wieku zwyczajowych form żeńskich utworzonych od imienia męża wynika także z faktu, że kobiety w tym okresie dość często były identyfikowane za pomocą zestawień antroponimicznych zawierających imię i dwa andronimy, np. Anna *Antoniowa Łukianiukowa*, Cecylia *Heronimowa Chwedkowa*, Julianna *Symeonowa Piżkowa* i in.

---

[5] J. Mączyński, *Nazwiska łodzian (XV–XIX w.)*, Łódź 1970.

[6] E. Breza, *Z antroponimii Pomorza Gdańskiego (na podstawie ksiąg sądowych kościerskich z XVI–XVII w.)*, Slavia Occidentalis, t. 34, 1977.

[7] S. Warchoł, *Nazwiska żon i córek...*, op. cit.

[8] E. Klisiewicz, *Nazwiska mieszkańców parafii Rudawa k. Krakowa w rozwoju historycznym (na podstawie ksiąg metrykalnych z lat 1570–1897)*, [w:] Studia językoznawcze. Streszczenie prac doktorskich, X, Wrocław – Warszawa 1985, s. 7–41.

[9] L. Dacewicz, *Nazewnictwo kobiet...*, op. cit., s. 211.

Do powyższej grupy nazw osobowych należy zaliczyć antroponim derywowany wariantywnym sufiksem **-ewa**: *Hołubiewa*.

Pozostałe formanty tworzące XVIII-wieczne andronimy należą do nielicznych. Ich listę otwiera sufiks **-icha//-ycha**. Por.: *Bajdicha, Bajustycha, Czerczycha, Czorticha, Czykierycha, Gresicha, Harbanicha, Harmidicha, Hawrylicha, Iwanicha, Kazaczycha, Klimicha, Korowaicha, Kostiuczycha, Krasczycha, Kudielczycha, Łukaszycha, Ostapicha, Szwedzicha, Wasilicha, Wiszenczycha, Wołynczycha, Woszczylicha, Żmieńczycha*.

Dużo mniejsza liczba tego typu formacji żeńskich w stosunku do antroponimów derywowanych za pomocą przyrostka **-owa** jest spowodowana, m.in. ograniczonym zasięgiem społecznym formantu **-icha//-ycha**[10]. Nazwy odmężowskie, w których występuje omawiany sufiks, określały głównie kobiety wywodzące się z chłopstwa, zaś andronimy na **-owa** funkcjonowały powszechnie we wszystkich warstwach społecznych.

Podobnie jak w przypadku formacji z przyrostkiem **-owa** w podstawie nazw na **-icha//-ycha** odnajdujemy imiona mężów z tą jednak różnicą, że w głównej mierze są to imiona o genezie wschodniosłowiańskiej, np. *Gresicha* < wschsł. Greś (: cerk. Grigorij), *Hawrylicha* < wschsł. Hawryło (: cerk. Gawriił), *Iwanicha* < wschsł. Iwan, *Klimicha* < wschsł. Klim (: cerk. Klimientij), *Kostiuczycha* < pot. wschsł. Kostiuk (: cerk. Konstantin), *Ostapicha* < wschsł. Ostap (: cerk. Jewstafij), *Wasilicha* < wschsł. Wasil. Wschodniosłowiańskie formy imion w pewnym stopniu również potwierdzają chłopski charakter antroponimów z sufiksem **-icha//-ycha**, ponieważ dzieje osadnictwa na obszarze południowej Białostocczyzny dowodzą, że wśród osadników ruskich dominowali chłopi.

Jeszcze częściej nazwy żeńskie na **-icha//-ycha** w swojej strukturze zawierają męskie nazwiska odapelatywne, w dość licznych przypadkach o wschodniosłowiańskim (ukraińskim) rodowodzie, np. *Czykierycha* < *Czykier* – ukr. czykir 'gat. ptaka', *Korowaicha* < *Korowaj* – ukr. korowaj 'rodzaj ciasta weselnego', *Kudielczycha* < *Kudielka* – ukr. kudela 'ką-

[10] O różnorodnych ograniczeniach związanych z użyciem formantu *-icha//-ycha* pisały m.in. L. Dacewicz, *Nazewnictwo kobiet...*, op. cit., s. 133–134; A. Kowalska, *Mazowiecko-podlaskie zasięgi sufiksu -icha w nazwach pospolitych i własnych*, [w:] *Systemy onomastyczne w słowiańskich gwarach mieszanych i przejściowych*, Rozprawy Slawistyczne nr 7, UMCS, Lublin 1993, s. 202.

dziel', *Woszczylicha* < **Woszczyl*[11] – ukr. woszcza 'pusty plaster pszczeli lub jego część', pol. woszczyć 'woskować', *Żmieńczycha* < *Żmieńka* – ukr. żmeńka, zdr. od żmenja 'garść' i in.

Co do pochodzenia sufiksu **-icha//-ycha**, zdania badaczy są podzielone. Jedni, np. A. Zaręba[12], głoszą tezę o jego ruskiej proweniencji, inni, np. P. Smoczyński[13] i S. Warchoł[14] uważają, że derywaty z elementem *-ch-* sięgają chronologicznie czasów prasłowiańskich, a ich występowanie nie ogranicza się tylko do Wschodniej Słowiańszczyzny. Jako centrum produktywności formantów z komponentem *-ch-* wskazywany jest język rosyjski, który szczególnie silnie oddziaływał na język ukraiński, o wiele słabiej na język białoruski[15]. Z języka ukraińskiego szerzył się z kolei wpływ na polszczyznę w zakresie kształtowania się nazwisk żon od nazwisk mężów, nazw zawodów kobiet itd.

Niewielką rolę w tworzeniu formacji odmężowskich w XVIII wieku na terenie południowej Białostocczyzny odegrały sufiksy **-ka** i **-ina //-yna**. Pierwszy z nich można zidentyfikować w składzie zaledwie kilkunastu andronimów, np. *Bazyluczka, Beneszuczka, Dawydiuczka, Hnetiuczka, Jakubiaczka, Mazuryczka, Sawczuczka, Seliwoniuczka, Sumowiczka, Szatyłowiczka.*

Formant **-ka** prawie bezwyjątkowo tworzy nazwy żon od antroponimów męskich zakończonych na spółgłoskę, głównie od nazwisk odimiennych, rzadziej od nazw zawierających w podstawie różne apelatywy, np. *Bazyluczka* < *Bazyluk, Beneszuczka* < *Beneszuk, Dawydiuczka* < *Dawydiuk, Seliwoniuczka* < **Seliwoniuk, Sumowiczka* < **Sumowicz, Szatiłowiczka* < *Szatyłowicz* i in.

Z kolei przyrostek **-ina//-yna** łączył się z podstawami posiadającymi w wygłosie samogłoskę. W XVIII-wiecznych źródłach znalazła się znikoma liczba form żeńskich utworzonych za pomocą tego formantu,

---

[11] Rekonstruowane formy męskich nazw osobowych są poprzedzone w tekście znakiem (*).

[12] A. Zaręba, *Formy nazwisk żon i dzieci w dialektach języka polskiego*, [w:] *Pisma polonistyczne i slawistyczne*, Warszawa – Kraków, s. 510.

[13] P. Smoczyński, *Słowiańskie imiona pospolite i własne z podstawowym -ch- w części sufiksalnej*, Łódź 1963, s. 26.

[14] S. Warchoł, *O ekspresywnej funkcji formantów tworzących nazwiska synów, córek i żon w gwarach ziemi stężyckiej*, Rozprawy Komisji Językowej ŁTN nr 19, 1973, s. 161–172.

[15] P. Smoczyński, *Słowiańskie imiona pospolite i własne...*, op. cit., s. 55.

w sumie kilka poświadczeń: *Błyszyna, Boleścina, Kapelczyna, Pilindżina, Rzepczyna, Sulibina, Szyszczyna.*

Odosobniony przypadek stanowi nazwa Szadurczaja derywowana sufiksem zaimkowym **-aja** od nazwiska męża *Szadurka*. W tym miejscu można wspomnieć, że antroponimy z tym właśnie przyrostkiem oraz z rozszerzonymi wariantami typu **-(ew)aja//-(ow)aja, -(sk)aja, -(ck)aja, (in)aja//-(yn)aja**, były charakterystyczne dla antroponimii ukraińskiej[16], białoruskiej[17] i rosyjskiej[18], czyli wschodniosłowiańskiej.

Z XVIII-wiecznych dokumentów południowej Białostocczyzny wynotowano stosunkowo bogatą grupę żeńskich formacji odojcowskich. Oprócz wzmiankowanych wcześniej nazwisk na **-ska** formacje patronimiczne tworzone były przy pomocy dwóch wyspecjalizowanych w tej funkcji sufiksów: **-anka, -owna//-ówna**. Pod względem ilości poświadczeń pewną przewagę miał pierwszy z nich.

Za pomocą przyrostka **-anka** derywowano następujące patronimy żeńskie: *Bajdianka, Bednarzanka, Biryłczanka, Bohdanianka, Boleścianka, Chwesianka, Chwiłocianka, Demianianka, Duhucianka, Eliaszanka, Eufimianka, Horbaczanka, Hrycianka, Jakubianka, Jaszczanka, Kapelcianka, Karpianka, Koladcanka, Kostiuczanka, Kostuszanka, Kowalanka, Kruhliczanka, Kupraszanka, Lesianka, Łubczanka, Manturanka, Mikitianka, Mikołajanka, Nestieranka, Nikonianka, Onofrjanka, Ordianka, Paździerzanka, Potrasianka, Puranka, Pyryczanka, Pytlanka, Remeszanka, Romanianka, Rzepczanka, Semenianka, Siekierczanka, Słomiaczanka, Sosnowszczanka, Sufrunianka, Syczanka, Sydoruczanka, Szafranianka, Szewczanka, Szwabianka, Tarasianka, Trocianka, Wasilanka, Wawrzenianka, Worobianka, Zubranka* itd.

Obok imion, męskich antroponimów odapelatywnych w podstawie nazw kobiet z sufiksem **-anka** w odosobnionych przypadkach można spotkać etnonimy, np. *Kozaczanka* < etn. Kozak, *Szwabianka* < etn. Szwab lub nazwisko przymiotnikowe na -ski, np. *Sosnowszczanka* < *Sosnowski*.

---

16 M. Seniw, *Osnowni sposoby j zasoby identyfikaciji żinky w pysemnych pam'atkach ukrajinśkoji mowy XIV–XVIII st.*, [w:] *Z istoriji ukrajinśkoji łeksykołohiji*, Kyjiw 1980, s. 160–200; D. Samijłenko, *Żinoczi osobowi nazwy u pam'atkach diłowoji mowy Liwobereżnoji Ukrajiny XVIII stolittja*, [w:] *Pytannja suczasnoji onomastyky*, Kyjiw 1976, s. 147–150.

17 Por. np. monografie A. K. Uscinowicz, *Antrapanimija Hrodzienszczyny i Brestczyny (XIV–XVIII stst.)*, Minsk 1975; M. W. Biryła, *Biełaruskaja antrapanimija*, t. I, Minsk 1966.

18 W. A. Nikonow, *Do familij*, [w:] *Antroponimika*, Moskwa 1970, s. 83–93.

Formant przynależnościowy **-owna//-ówna** wystąpił w mniej licznej grupie patronimicznych nazw kobiet, np.: *Aleksandrukowna, Borzymowna, Bukrewiczowna, Charczukówna, Cyglerowna, Czerkaszukowna, Didikowna, Eliaszowna, Fabianczukowna, Homiczowna, Karolczakowna, Karpiszewiczowna, Kocowna, Krawczykowna, Kuczkiewiczowna, Kudłaczowna, Kulikowna, Nikodemczukowna, Olisijukowna, Pachołczukowna, Reginowiczowna, Rymarczukowna, Sobeszukowna, Strukiewiczowna, Szametowna, Tymoszukowna, Ulasiukowna, Wiktorowiczówna, Wojtkowna, Zińkiewiczowna.*

Osobne zagadnienie stanowią nazwiska w formie męskiej służące do identyfikacji kobiet. W zebranym z obszaru południowej Białostocczyzny XVIII-wiecznym materiale antroponimicznym notowane są różnorodne typy nazw męskich odnoszące się do kobiet. Tworzą one modele nazewnicze w połączeniu z żeńskimi imionami, np. Joanna *Adamiuk*, Katarzyna *Bakunowicz*, Marianna *Barwieka*, Ahrypina *Hacko*, Ludwica *Kąkol*, Maryanna *Płaczko*, Marianna *Zienkiewicz* i in.

Badania L. Dacewicz dowodzą, że ten sposób nazywania kobiet na Podlasiu był zjawiskiem znanym już w XVI i XVII wieku, ale dotyczył tylko form patronimicznych rodzaju męskiego na **-ic(z)//-yc(z)** oraz **-ewic(z)//-owic(z)**, które zazwyczaj występowały wraz z imieniem lub nazwą derywowaną sufiksami *-owa, -icha* od imienia męża, np. *Kulina Kliszewicz, Iwanowa Kozicz, Iwanicha Lechowicz*[19].

Rozszerzenie w XVIII stuleciu zasobu form nazwisk męskich (nie na -ewicz//-owicz) do identyfikacji kobiet, np. Helena *Benisz*, Agnes *Chwiedko*, Maryanna *Płaczko*, Katarzyna *Pura*, Joanna *Walczuk* jest początkowym etapem rozwoju współczesnego systemu nominacji kobiet, czyli określania ich bez udziału formantów żeńskich.

Z podobnym zjawiskiem w innej części Polski zetknęła się B. Mikołajczakowa[20], która pisze, że nazwy kobiet równe nazwiskom męskim występowały na terenie ziemi gostyńskiej od pierwszej połowy XVII wieku, w kolejnym stuleciu były w zdecydowanej mniejszości, choć ich liczba stopniowo wzrastała. Wyraźne zwiększenie się tego typu nazw datuje się od początku XIX wieku, kiedy to taki sposób określania kobiet

[19] L. Dacewicz, *Nazewnictwo kobiet...*, op. cit., s. 136.

[20] B. Mikołajczakowa, *Nazwiska żeńskie na terenie ziemi gostyńskiej w XVII–XIX wieku*, [w:] *Warsztat współczesnego onomasty*, Kielce 1983, s. 59.

staje się nawet częstszy niż za pomocą formacji odmężowskich i odojcowskich.

Z przytoczonych w niniejszym artykule przykładów żeńskich nazw osobowych wynika także, że spora część z nich wykazuje obecność leksykalnych, fonetycznych i morfologicznych cech wschodniosłowiańskich (często ukraińskich), co ma oczywiście swoje uzasadnienie w kilkuwiekowym współistnieniu dwóch kultur (ruskiej i polskiej) na tych ziemiach.

Apelatywy motywujące nazwy męskie, od których powstały omawiane nazwy żeńskie, stosunkowo często wykazują wschodniosłowiańskie pochodzenie, np. *Biryłczanka* < *Biryłko* – brus. biryła 'ten, który bierze', *Kapelczyna* < *Kapelka* – ukr. kapelka, zdr. od kapla 'kropla', *Kruhliczowa* < *Kruhlicz* < brus. kruhły, ukr. kruhłyj 'okrągły', *Pradkowa* < *Pradka* – brus. gw. pradka 'urządzenie do przędzenia', *Szatyłowiczka* < *Szatyłowicz* – ukr. szatyło 'łgarz', brus. reg. szaciła 'włóczęga' itd.

W podstawach wielu XVIII-wiecznych nazw kobiet występują imiona chrzestne kanonu cerkiewnego oraz ich hipokorystyki, np. *Chwesianka* < wschsł. Chwieś (: Chw(i)edor, cerk. Fieodor), *Dawydiuczka* < *Dawydiuk* – ukr. Dawyd (: cerk. Dawid), *Hryciukowa* < *Hryciuk* – wschsł. Hryc(z) (: Hryhor, cerk. Grigorij), *Ihnatowa* < wschsł. Ihnat (: cerk. Ignatij), *Nikiforukowa* < *Nikiforuk* – cerk. Nikifor, *Wasilicha* < wschsł. Wasil (: cerk. Wasilij) i in.

Badany materiał pozwala również zaobserwować niektóre cechy właściwe systemowi fonetycznemu języków wschodniosłowiańskich, tj.: wschodniosłowiański pełnogłos na miejscu prasłowiańskich połączeń **tort*, **tolt*, **tert*, **telt*, np. *Korowaicha*, *Wołosowiczowa*, *Worobianka*; obecność tylnojęzykowej lub gardłowej głoski *h*, np. *Hawrylicha*, *Horbaczowa*, *Hrybicka*, *Hryhorukowa*, *Ihnatowa*, *Kruhliczowa*; wschodniosłowiański rozwój prasłowiańskich nosówek w *u*, np. *Chruszczakowa*, *Dubinowa*, *Hołubiewa*, *Strukiewiczowna*, *Zubkowa*; półmiękka wymowa *d'*, *t'*, np. *Dawydiuczka*, *Demidiukowa*, *Kostiuczycha*, *Mikitianka*, *Szatiłowiczowa*; zachowanie dawnego *r'* (zamiast polskiego *rz*), które następnie uległo stwardnieniu w języku białoruskim i ukraińskim, np. *Gresicha*, *Wawryniewiczowa*; ukraińska dyspalatalizacja spółgłosek przed dawnymi samogłoskami *e*, *i*, np. *Chwedkowa*, *Fedorowiczowa*, *Kapelczyna*, *Omelaniukowa*, *Symeonowa*; ukraiński ikawizm, np. *Olifirukowa*, *Olisijukowna*.

Najbardziej charakterystycznym elementem wschodniosłowiańskim w dziedzinie słowotwórstwa są struktury nazewnicze z obszaru południowej Białostocczyzny, zawierające popularny w antroponimii ukraińskiej[21], nieco mniej w białoruskiej[22], sufiks **-icha//-ycha**.

W podsumowaniu można stwierdzić, że XVIII wiek stanowi zaawansowany etap w procesie kształtowania się żeńskiego systemu nazewniczego, chociaż nadal panuje w nim pewna dowolność. Ta sama osoba mogła być identyfikowana w różny sposób, np. Helena *Ihnatowa Baydicha* i Helena *Ignacowa Baydowa*. W formułach identyfikacyjnych stosowano nie tylko pełne formy imion, ale także hipokorystyczne i deminutywne, np. *Darka* Ihnatiukowa, *Lucia* Rymarczukowna.

Antroponimy żeńskie powstawały w wyniku sufiksacji, np. *Bukrewiczowa, Klimicha, Nestieranka, Prochowna, Sawczuczka*, lub derywacji paradygmatycznej, np. *Mroczkowska, Puchacka, Żelazna*.

Do tworzenia XVIII-wiecznych nazw kobiet na badanym terenie wykorzystano 7 formantów w następującej kolejności frekwencyjnej: **-ewa//-owa, -anka, -owna//-ówna, -icha//-ycha, -ka, -ina//-yna, -aja**.

W rozpatrywanym zasobie antroponimów żeńskich w znaczący sposób zaznaczyły swoją obecność nazwy kobiet równe nazwiskom męskim, np. Joanna *Adamiuk*, Katarzyna *Bakunowicz*, Agnes *Chwiedko* itd. Ten typ antroponimów oraz formacje na **-cka//-ska** można uznać zapewne za prototypy współczesnych nazwisk żeńskich.

Źródła

Akta metrykalne parafii rzymskokatolickiej w Bielsku Podlaskim. Metryki urodzin: księga I 1679–1711, księga II 1712–1731, księga III 1731–1746. Metryki zgonów (1791–1819). Metryki małżeństw: księga I 1747–1765, księga II 1789–1804. Archiwum Państwowe w Białymstoku.

---

[21] Por. np. M. Seniw, *Osnowni sposoby j zasoby identyfikaciji żinky...*, op. cit., s. 168; D. Samijłenko, *Żinoczi osobowi nazwy...*, op. cit.

[22] Por. np. M. W. Biryła, *Antrapanimija...*, op. cit., s. 308; A. K. Uscinowicz, *Antrapanimija Hrodzienszczyny i Brestczyny...*, op. cit., s. 163.

Akta urodzin parafii rzymskokatolickiej w Boćkach: księga I 1698–1723, księga II 1723–1748, księga III 1726–1792, księga IV 1743–1752, księga V 1748–1762, księga VI 1763–1803, księga VII 1797–1802. Archiwum Państwowe w Białymstoku.

Metryki chrztów cerkwi prawosławnej w Czyżach: księga I 1730–1751, księga II 1752–1781. Zbiory parafialne.

Metryki ślubne cerkwi prawosławnej w Czyżach pod wezwaniem Wniebowzięcia Panny Marii i św. Jerzego Męczennika: księga I 1730–1738, księga II 1738–1758, księga III 1758–1799. Zbiory parafialne.

Metryki zgonów cerkwi prawosławnej w Czyżach: księga I 1728–1738, księga II 1752–1790, księga III 1781–1799. Zbiory parafialne.

Metryki pogrzebowe parafii unickiej pod wezwaniem św. Jerzego w Kleszczelach (1798–1827). Archiwum Państwowe w Białymstoku.

Metryki urodzin i ślubów parafii unickiej pod wezwaniem św. Mikołaja w Kleszczelach (1728–1741). Archiwum Państwowe w Białymstoku.

Akta ślubów mielnickiej parafii katolickiej (1793–1802). Archiwum Państwowe w Białymstoku.

Akta urodzin mielnickiej parafii katolickiej (1786–1819). Archiwum Państwowe w Białymstoku.

Księga pogrzebowa zaczynająca się od roku 1773 Cerkwi Preczyseckiej w Mielniku. Prywatne zbiory ks. Eugeniusza Niesteruka w Mielniku.

Akta stanu cywilnego parafii unickiej pod wezwaniem Narodzenia Panny Marii w Mielniku (1798–1835). Archiwum Państwowe w Białymstoku.

Akta stanu cywilnego parafii unickiej pod wezwaniem Zmartwychwstania Pańskiego w Mielniku (1792–1835). Archiwum Państwowe w Białymstoku.

Akta urodzin parafii rzymskokatolickiej w Ostrożanach: księga I 1700–1717, księga II 1710–1743, księga III 1743–1763, księga IV 1763–1769, księga V 1769–1787, księga VI 1787–1799. Archiwum Państwowe w Białymstoku.

Akta metrykalne parafii rzymskokatolickiej w Siemiatyczach. Metryki

urodzin: księga I 1687–1741, księga II 1741–1783. Metryki małżeństw: księga I 1715–1781, księga II 1782–1805, księga III 1788–1827. Metryki zgonów: księga I 1719–1781, księga II 1781–1805. Archiwum Państwowe w Białymstoku.

Metryki chrztów parafii unickiej w Żerczycach (1798–1804). Archiwum Państwowe w Białymstoku.

Skróty

brus.	– białoruski	pot.	– potoczne
cerk.	– cerkiewny	reg.	– regionalne
etn.	– etnonim	ukr.	– ukraiński
gw.	– gwarowe	wschsł.	– wschodniosłowiański
pol.	– polski	zdr.	– zdrobnienie